

УДК 37.032(4)(09)''16/18''

І.А. ЩОГОЛЄВА

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ПОГЛЯДАХ
ПРЕДСТАВНИКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ ЕПОХИ
ПРОСВІТНИЦТВА**

У статті висвітлено погляди педагогів епохи Просвітництва на проблему формування свідомої дисципліни; схарактеризовано умови і способи формування свідомої дисципліни в умовах шкільної освіти.

Ключові слова: *свідома дисципліна, формування, умови, методи.*

В статье отражены взгляды педагогов эпохи Просвещения на проблему формирования сознательной дисциплины; охарактеризованы условия и способы формирования сознательной дисциплины в условиях школьного образования.

Ключевые слова: *сознательная дисциплина, формирование, условия, методы.*

The article reflects the views of teachers of the Enlightenment to the problem of forming a conscious discipline, characterized by the conditions and methods of forming conscious discipline in the school education.

Keywords: *formation, conscious discipline, conditions, methods.*

Постановка проблеми. Головним завданням освіти України у ХХІ ст. є виховання особистості з гуманістичним світосприйняттям, яка здатна до самодисципліни, самоаналізу, самоконтролю, самовдосконалення. Така особистість легко орієнтується у складних соціокультурних стосунках, активно реалізує свій особистісний потенціал завдяки чіткому уявленню і цілковитій відповідальності за свої вчинки.

У зв'язку з цим особливої актуальності й гостроти в умовах демократизації освітнього процесу набуває проблема формування свідомої дисципліни школярів. Одним із шляхів її розв'язання є звернення до творчої спадщини представників зарубіжної педагогічної думки (XVII - XVIII), яка не втратила своєї актуальності і може бути творчо використана в сучасних умовах.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз історико-педагогічних джерел з проблеми дослідження засвідчив, що питання дисциплінованості школярів в історичній ретроспективі знайшли часткове відображення у працях О. Гончарової, О. Корнева, С. Коротаєвої, І. Котляр, І. Ненько, В. Смирнова, О. Федоровича, С. Шмуклер та інших. Проте, погляди представників зарубіжної педагогіки XVII – XVIII ст. на проблему формування свідомої дисципліни в школярів до цього часу не стали предметом окремого дослідження.

Мета статті : узагальнити ідеї Ж. Руссо, Д. Локка, І. Песталоцці щодо умов, методів формування свідомої дисципліни школярів у процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Результати наукового пошуку засвідчили, що проблема формування свідомої дисципліни була актуальною ще з Античності, проте в епоху Просвітництва набула особливої актуальності і стала предметом дослідження відомих просвітителів Ж. Руссо (Франція), Д. Локка (Англія), І. Песталоцці (Швейцарія). Так, проблема формування свідомої дисципліни («дисципліни духу») посіла центральне місце в педагогічній теорії Д. Локка. Свідому дисципліну педагог розглядав як результат діалектичного переходу від дисципліни «підкорення» до дисципліни «добровільної». За Д. Локком, вона характеризувалась рівнем власної свободи, усвідомленим вибором варіантів поведінки, що оцінюються з погляду релігійної моралі, законів держави і суспільної думки. Тому серед найважливіших завдань морального виховання педагог визначав формування названої морально-вольової якості особистості за допомогою тривалого і систематичного вправляння в дисциплінованій поведінці.

Як показав детальний аналіз «Думок про виховання»[2], мислитель відкидав традиційні для того часу авторитаризм і самоприборкування в цьому процесі, наголошуючи на необхідності розвитку волі. Для цього наполягав на необхідності з раннього віку привчати дітей до вміння долати власні примхи, приборкувати пристрасті.

Особливе місце педагог відводив формуванню «дисципліни духу». На переконання Д. Локка, цей процес може бути результативним за таких умов:

1. Поступового привчання до правил поведінки, не завантажуючи дитину з раннього віку безглуздими наказами і приписами, даючи можливість усвідомлювати зміст виконуваного завдання, водночас навчаючи долати власні примхи, приборкувати пристрасті і «йти за тим, що схвалює суровий розум».

2. Надання власного прикладу як одного з найефективніших способів формування свідомої поведінки дитини («як слід себе поводити і чого потрібно уникати»). Це є дієвішим, аніж вмовляння й заохочення.

3. Заборони побоїв і будь-яких тілесних покарань, оскільки «...вони не є придатними заходами дисциплінування дітей, яких ми хочемо виховати розумними, добрими й талановитими людьми...» [1,с.153]. Віддаючи належне існуючій традиції, Д. Локк припускав тілесні покарання у «крайньому разі» з метою подолання впертості й постійної неслухняності дитини.

4. Заперечення нагород за гарну поведінку як чинників розвитку волі, які, за влучним висловом Д. Локка, є «найбільш узвичаєним лінивим і коротким способом» впливу, проте нерідко «єдиним інструментом керівництва» для більшості вчителів. Педагог наголошував, що нагороди аж ніяк не можуть «служували стимулом гідного навчання й поведінки», навпаки, таким чином у дітей розвивається любов до задоволення.

5. Вироблення й усвідомлення моральної звички як кінцевої мети свідомої дисципліни. На думку Д. Локка, найдієвішим чинником виховання вольового характеру є саме моральна звичка, що формується поступово за допомогою постійного створення емоційно позитивних прикладів у конкретних обставинах через посилення на поняття честі і сорому. Він писав: «Чесць і сором - наймогутніший з усіх стимулів душі, оскільки вона здатна оцінити їх. Якщо вам вдалось хоч трохи навіяти дітям любов до пристойної репутації й страх перед соромом і ганьбою, ви вклали в них правильний принцип, який буде діяти постійно й схилить їх до добра» [1, с.153-157].

В окремих питаннях формування свідомої дисципліни прибічником поглядів Д. Локка був педагог-просвітитель Ж. Руссо, який у своїх працях хоча й опосередковано, але торкався проблеми свідомої дисципліни учнів.

Як відомо, головною в педагогічній системі Ж. Руссо виступала теорія природного виховання, яка базувалась саме на «вільному вихованні». Останнє, за Ж. Руссо, має бути природовідповідним, готувати людину до активної суспільної діяльності, боротьби. На переконання педагога, виховання діти здобувають із трьох джерел: від природи, людей, що їх оточують, від навколишніх речей. Виховання природою здійснюється шляхом внутрішнього розвитку людських здібностей, розвитку органів чуття; виховання людьми — це привчання людини використовувати розвиток цих здібностей і органів; виховання речами — власний досвід людини, котрий вона здобуває від речей, з якими має справу, які на неї впливають. Правильним виховання буде лише тоді, коли всі три чинники діють узгоджено, в одному напрямі.

Подібно до Д. Локка, Ж. Руссо заперечував необхідність фізичних покарань із метою дисциплінування дітей. Разом із цим, згідно з теорією природного виховання, він запропонував власний спосіб впливу на негативну поведінку дитини, який назвав «дисципліною природних наслідків». Суть його полягала в тому, що вихователь повинен поставити дитину в умови, де вона чітко й усвідомлено відчує наслідки своїх негативних вчинків. Учений доводив, «що безглуздо вдаватись до покарання як суто покарання», не слід займатись «декламацією проти брехні» й карати за неї дітей. У таких випадках, уважав мислитель, слід ставити дитину в такі умови, щоб «найгірші наслідки брехні», наприклад, безпідставна недовіра чи даремне звинувачення в нездійсненному негативному вчинку стали для неї стримуючим чинником.

Основою педагогічної системи Ж. Руссо є принципи гуманізму (конкретизується у вигляді глибокої любові до дитини, безмежної поваги до її природи), природовідповідності (у вихованні треба слідувати за природою дитини враховувати її вікові особливості), свободи (свобода фізична, свобода духу, свобода в діях і вчинках), індивідуального підходу до дітей (дитина має

все від природи і треба лише розвинути цінні якості в ній, допомагаючи в цьому природі, тобто треба знати дитину).

Отже, Ж. Руссо одним із перших в історії педагогічної думки обґрунтував метод «природних наслідків» у формування свідомої дисципліни (природний наслідок поганих вчинків), наголошуючи, що виховують не шляхом декламації, а шляхом переживання вихованцем наслідків скоєних ним негативних вчинків, накопиченого антиморального досвіду. Він засуджував покарання, підвищені вимоги до дитини, не припускаючи порівняння з іншими дітьми («жодних суперників, ніякого змагання, навіть під час бігу»). «Нехай дитина змагається сама з собою, тобто порівнює те, що вона зробила вчора, з тим, що вона зробила сьогодні, не порівнюючи свої успіхи з успіхами інших», - наголошував педагог [1].

На відміну від Ж. Руссо, відомий швейцарський педагог, І. Песталоцці, питаннями формування свідомої дисципліни спеціально не займався. Проте опосередковано він усе ж торкався питань порядку, дисципліни, відповідальності за вчинки, пов'язуючи їх, передусім, з моральним вихованням і «моральними звичаями, побутовими звичками» кожного стану й кожної професії.

Він, як і Д. Локк, поділяв думку про те, що не «словесна мораль», а справа, вчинок, дія, праця є основою морального виховання. Проте, І. Песталоцці, як і Д. Локк, для забезпечення дисципліни не відмовлявся від застосування тілесних покарань, які вважав доцільно використовувати за «жорстокість і грубість дітей». Він підкреслював, що це можливо за умови, коли виховний заклад побудовано на зразок сім'ї, а взаємини вчителя та учнів осяяні «чистотою безкорисливості і жертвовності» один до одного.

Серед найдієвіших способів підтримки дисципліни й порядку в школі, які досягаються не дотриманням вимог, а усвідомлено, «силою» морального виховання, вчений називав:

- вироблення моральних схильностей;
- вправління у моральних вчинках;

- формування моральних поглядів»[5, с. 27].

Висновки. Отже, аналіз поглядів представників зарубіжної педагогічної думки XVII - XVIII засвідчив, що проблема формування свідомої дисципліни школярів у процесі навчання протягом окресленого історичного періоду належала до однієї з ключових. На переконання Д. Локка, Ж. Руссо, І. Песталоцці, свідома дисципліна досягається шляхом формування вольових і моральних якостей особистості, за умови надання гідного власного прикладу, заохочення, поступового привчання до правил поведінки й активної суспільної поведінки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Подальшого дослідження потребують підходи до формування свідомої дисципліни школярів представників вітчизняної педагогічної думки конкретного періоду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие / сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1987. – 416 с
2. Локк Дж. Педагогические сочинения / Дж. Локк. – М. : Учпедгиз, 1939. – 319 с.
3. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / И.Г. Песталоцци. – М. : Педагогика, 1981. –Т. 1. – 336 с.
4. Питання дисциплінованості учнів у педагогічній теорії: – (Бібліотека журналу «Управління школою». Вип. 9(81).історичний аспект / Р.І. Черновол-Ткаченко, О.В. Гончарова. – Х. : Вид.група «Основа», 2009. – 112 с.